

КОНФЕСІЙНІ КОНВЕРСІЇ ЄВРЕЇВ УМАНЩИНИ

Завдяки історико-етнографічним обставинам Правобережна Україна завжди була одним із найбільших центрів духовності та культури євреїв. Саме етнічна, релігійна свідомість, менталітет єврейського народу створили умови для самозбереження, саморегуляції його суспільного буття, входження в українське суспільство в умовах соціально-економічної та міжнаціональної ворожнечі, етнокультурного геноциду єврейства.

Найбільш повною роботою, що містить значну інформацію про єврейство Уманського повіту, його історію, культуру, релігію, освіту і побут є «Еврейская энциклопедия» в 16 томах, що була видана Ф. Брокгаузом та І. Ефроном у 1908 – 1913 роках [1].

Наукове дослідження історії євреїв на українських землях розпочалося у 80-х рр. XIX ст. До цього часу історіографія українського єврейства не мала ні концепції, ні скільки-небудь дослідженого кола джерел.

Першими, хто здійснив спробу створення історичної концепції з названої проблеми, були представники школи «внутрішньої» історії євреїв С. Дубнов [2] та Ю. Гессен [3]. Наприкінці XIX – початку XX ст. проблемами історії єврейського народу займався І. Галант, зосереджуючи свою увагу на питанні «черты еврейской оседлости» [4 – 5]. Позитивної оцінки потребує праця Я.С. Хонігсмана та А.Я. Наймана «Евреи Украины» [6], у якій охарактеризовано становище єврейської громади на українських землях. З-поміж спеціальних регіональних досліджень на увагу заслуговують публікації В. Черномиза, в яких автор вивчає соціально-економічне становище євреїв Умані, висвітлює історію функціонування синагог, молитовних будинків та єврейських шкіл міста [7 – 8]. Аналіз наукових джерел і публікацій свідчить про те, що історія євреїв України розглядалася

під різним кутом зору. Тому виходячи з цього, актуалізується проблема вивчення причин конфесійних конверсій євреїв в ХІХ ст.

Метою даної статті є особливості конфесійних трансформацій іудейства на Уманщині в ХІХ ст.

У місті Умані впродовж ХІХ ст. проживало переважно єврейське населення, а в повіті вони посідали друге місце за кількістю. Як народність євреї збереглися тому, що не втратили свою релігію і культуру. Євреї завжди відзначалися глибокою релігійністю, традиційністю передачі духовно-культурної спадщини і соціального досвіду від покоління до покоління.

Царизм добре розумів, що на сторожі інтересів єврейства стоїть рабинат. Рабини завжди були найвпливовішою силою серед єврейського населення. Ділові та авторитетні лідери вирішували найважливіші справи релігійно-соціального життя єврейських громад.

У другій половині ХVІІІ та першій половині ХІХ ст. відбуваються досить складні суспільно-політичні події та явища, спрямовані на ліквідацію єврейського кагального самоуправління, здійснення ряду інших дискримінаційних заходів з боку царського самодержавства.

Після розпуску кагалів уся система громадського самоуправління перейшла до рук рабинату, який забезпечував єдність, взаєморозуміння та взаємодію членів єврейських громад.

Крім духовних рабинів, у другій половині ХІХ ст. вводилися посади казенних рабинів як представників кагалів в урядових установах. Вони тлумачили закони, приймали присягу в євреїв-новобранців, вели облік новонароджених, померлих, реєстрували шлюби [6, с.110].

На землях Уманщини, крім корінного населення – православних, проживала велика кількість євреїв, які сповідували іудаїзм. Займались переважно торгівлею та ремісництвом [9, с.46]. Наприкінці ХVІІІ ст. єврейська община в місті Умані нараховувала 1381 особи [7, с.9], що становило 91% від загальної кількості населення. Саме в Уманському регіоні

була чи не найбільша концентрація євреїв, що проживали у Київській губернії.

Єврейське питання не втрачало своєї актуальності в умовах поділу Речі Посполитої (1772, 1793, 1795 рр.). Внаслідок входження Правобережної України до складу Російської імперії, підданими царизму стали 1,5 мільйони євреїв. З усього населення, яке ввійшло в склад Російської імперії, тільки євреї були обмежені в праві на обрання місця проживання.

На початку ХІХ ст. справами євреїв у Російській імперії віддав Особливий комітет. З його діяльністю пов'язані перші обмеження прав євреїв, зокрема щодо їх розселення в сільській місцевості. Як зазначає І. Самарцев, не останню роль у висновках комітету відіграла й особиста позиція його голови Міністра юстиції Г.Р. Державіна [10, с.21]. У листі до генерал-прокурора Оболянінова він писав: «Важко без гріха й по справедливості когось строго звинувачувати. Селяни пропивають хліб жидам і від цього зазнають його нестачу» [3, с.31].

На початку ХІХ ст. на Уманщині євреї складали 12,7%, а в місті Умані єврейська людність становила 72% всього населення. Царський уряд проводив дискримінаційну внутрішню політику щодо національних меншин. Євреї були обмежені в природних правах обирати місце проживання. Для них була спеціально виділена «смуга осілості», обмеження якої виражалися в забороні євреям селитися в селах та «деревнях». До смуги єврейської осілості у 1794 р. була включена і територія Уманщини¹. Смуга осілості – це певний феномен російської політики і права, яка розглядається в історіографії між прагненням євреїв зберегти традиційний спосіб життя і занепокоєнням православної церкви з можливістю поширення іудаїзму.

Серед мотивацій запровадження осілості головним було віросповідання: єврей, що приймав християнство, звільнявся від будь-яких обмежень, які стосувалися його як єврея. Існування незалежного єврейського загалу, добре

¹ Киевская губерния //Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. – Т.9. – С.510.

організованого в економічному, мовному чи релігійному плані, по суті розглядалося владою як загроза для функціонування політики царизму. У 1804 році було видано «Положення для євреїв», за яким євреї в «смузі осілости» позбавлялися права утримувати шинки, брати оренду і протягом трьох років мали переселитись із села до міста, крім тих, хто займається землеробством. Щоправда, пізніше новий склад Особливого комітету скасував це положення, зазначивши, що все ж таки євреї сприяли економічному розвитку, а причиною злиденного стану селянства було інше [10, с.21].

Але обмеження в смузі осілости не відобразилися змінами на внутрішньому житті євреїв, на релігійно-обрядовій стороні їх побуту. Вони залишилися вірними давнім традиціям свого етносу. Життя євреїв регулювалося тільки правилами з Талмуду і настановами рабинів, які фактично були керівниками общини. У містах і селах євреї рідко займалися виробничою діяльністю. Засоби для прожиття здобували орендами, працею в сфері обслуговування та кредитно-фінансового обігу. Тому більшість іудейського населення тяжіло до міст та містечок Уманського повіту, де єврейська громада була особливо значною. Окрім цього, єврейський осередок здебільшого селився компактно у центрі міста або поблизу нього. Зачасти серед єврейської громади «губилися поодинокі представники слов'янського населення» [11, с.166].

З правлінням Миколи I з'явилися нові обмеження прав євреїв, що стосувалися їх розселення у містах. 30 травня 1835 р. нове Положення підтвердило «смугу осілости» на території тогочасної України, яка, з незначними змінами, залишалася аж до 1917 року. Права євреїв було обмежено десятками законодавчих актів та положень. На початку 1840-х років з'являються «гетто», тобто міські квартали, в яких мали право селитися лише євреї та ще й під «поліційним наглядом». Так, у 1898 р. жителі с. Маньківки Уманського повіту, євреї Хаїм Капітанський, Бенцірн Ліберман та ще 25 чоловік, просили про дозвіл на поселення єврею Мошкі Кушніру «в

качестве резника по убою скота и птиц на кошер». Але їм було відмовлено, в зв'язку із забороною поселення і проживання євреїв у сільській місцевості [12, с. 20 – 21].

Треба зазначити, що жоден із нехристиянських народів не привертав до себе такої прискіпливої уваги з боку російської влади, як євреї. Протягом ХІХ ст. політика російського уряду спрямовувалася на асиміляцію євреїв: смуга осілості, погроми, відсоткова норма (частка євреїв, яка допускалася в навчальних закладах), військова повинність, високі податки. В житті євреїв періоди відносного спокою змінювалися спалахами ненависті, стихійними погромами або новими антиєврейськими законами.

Для регулювання міжконфесійних стосунків між православними та іудеями влада видавала державні постанови. Одна з них – імператорський указ про заборону християнам бути у прислузі в євреїв. Православна віра в імперії перебувала під особливим покровительством державної влади і поява таких розпоряджень була обумовлена тим, що євреї використовували православних. Архівні документи свідчать про значне поширення найманої праці православних у єврейських господарствах. Так, у 1892 році благочинний церков міста Умані протоієрей Наркіс Олтаржевський відрепортував, подавши поіменний список осіб християн, які знаходяться у прислузі в євреїв. Отже, всього у місті Умані перебувало у прислузі 256 осіб-християн у 163 єврейських будинках [13, арк. 1 – 23].

Євреї свято берегли свою релігію та етнокультуру – ритуали, свята, звичаї, традиції, обряди – родини, обрізання, заручини, весілля, похорони. Євреї вважали, що день починається з вечора (за 18 хв. до заходу сонця) та закінчується з появою на небі перших трьох зірок, або, приблизно через 40 хв. після заходу сонця [14, с.7].

Адміністративними діями царизм намагався регулювати не лише соціально-економічне, але й духовно-культурне життя підкорених народів, відкриваючи установи, державні російськомовні школи, замість єврейських, обмежуючи виховну діяльність релігійних діячів, синагог, молитовних шкіл.

Такою була загальноросійська політика царизму – здійснити зросійщення євреїв, українців, інших поневолених народів. Із рапорту Уманського Військового поліцмейстера за 1845 рік ми дізнаємося про осіб Уманського повіту, які знаходилися при єврейських синагогах та молитовних школах [15, арк. 3]:

1. При єврейській синагозі на Старому Базарі габою є уманський міщанин єврей Шмуль Рибак Назаревський. При синагозі на Новому базарі – габа Енхель Синолавський. Вони назначені із своєї єврейської общини на невизначений час. Їм належить прямий обов'язок – дивитись за порядком в синагозі. Допомагають їм уманські школярі – євреї. Кожен габа усно звітується перед общиною або письмово для яких-небудь потреб.

2. При молитовних школах міста Умані знаходяться міщани – євреї Йось Вільор Таратута, Давид Гамберг, Герш Сіатор, Гото Арбетура, Нафтула Вайнсберг, Абрей Сула, Ісай Осташенський, є починаючими єврейськими габами. При них школярі: Йось Сруль Перкель, Мароно бір Фельдман, Давид Кмолад.

3. При молитовній школі в будинку 2 гільдії купця Кельмана Тульчинського, управляє сам Тульчинський без особливої допомоги.

4. Молитовною школою міщанина – єврея Шаклі Еліна управляє сам господар.

В містечку Тальному при синагозі старший габа Йось фajn Лейб, його кандидат Волько Натензон, молодший габа Фішель Бріф, скарбник Найман Іцко Очеретяний, наглядач Овшій Броверман. В молитовній школі «Бесьмедраш» габа Ідель Здатний та його помічник Іцко Соболь.

У містечку Буках при синагозі старший габа Ель Голоногій, кандидат при ньому Меєр Горен Верчик, молодший габа Данило Голубий, казначей (нейман) Зельман Гельман, наглядач Шлюма Покидайло. У молитовній школі «Гамедраш» габа Дувид Мінцбарг.

У містечку Торговиця при синагозі скарбник купецький син Гершко Бонфольд, кандидатом при ньому Фраїм Коргом, габа Волько Рейнім, наглядач Хаїм Вінницький.

У містечку Ладжинка скарбник при синагозі Хаїм Квітка, помічник його Шміль Ланцман, габа Янхель Гефан, помічник його Арон Ройтман, наглядач Міхель Гефман та його помічник Янхель Сирота.

У містечку Соколовка при синагозі та молитовній школі значаться скарбник Аврум Трахтембер, його помічник Юдко Рикун, наглядач Шимко Обшатко [15, арк. 4 – 36].

Старости (габи), кандидати, скарбники (неймани) і наглядачі вибиралися єврейською общиною на три роки. До їх обов'язків входило дивитись за чистотою, освітленням і приміщенням синагоги. Благодійні пожертви і коробкові збори від місцевих жителів збирав скарбник.

У всіх згаданих містечках, крім зазначених членів правління при синагогах і молитовних школах, було по одному духовному рабину. Вони значилися по договору або по найму єврейської общини для вирішення спірних питань, які виникали з різних побутових обставин. Наприклад, розрізнення «говядины кошерной от трафной, а также соблюдение порядка по-еврейскому закону при резьбе скота и птицы» [15, арк. 36].

Окрім духовних рабинів, щорічно в синагоги наймалися за оплату два вчених єврея або безкоштовно на добровільних засадах. Один – для читання десяти Божих заповідей в понеділок, четвер, суботу і кожної неділі, а другий – для читання молитви перед кіотом при зборі іудеїв. У своєму рапорті земський справник доносив, що ніякої книги запису про витрату грошей і звітів про свою діяльність члени духовного правління синагог і молитовних шкіл не ведуть. Отже, більш поважних осіб правління синагоги і молитовні будинки не мають.

У метричній книзі Буцького земського рабина значиться на 1852 рік Лукашовецька молитовна община з синагогою та молитовними школами, члени синагоги: габі Сруль Занвилович Волинські, його кандидат Майюс

Шулимович Кальницькі, скарбник Іцко Беркович Кушнір та його кандидат Бурих Герш Дувидович Китайгороцкий, нейман Шулим Гершкович Богомил'їн, старшина Мордко Волішкі, рабин Шулим Янхелевич Гервич. Членами в молитовних школах працювали: габі Фішіль Фроїмович Липовецькі та його кандидат Аврум Вольф Кофманович Гершман, скарбник Мойша Гешмович Грановскі та його кандидат Волька Гершкович Богомил'їн, нейман Янхель Фішільович Бранмовські, староста Іцко Беркович Кушнір та духовний рабин Лейба Сенек [16, арк. 484].

5 вересня 1900 року Київський генерал-губернатор видав циркуляр про розподіл Київської губернії на рабинські дільниці, відповідно в Уманському повіті було дві дільниці – Уманський і Буцький рабинати [17, арк. 1 – 148].

Вивчені матеріали дозволяють відтворити розміщення єврейських синагог, молитовних будинків та шкіл на території Уманського повіту в другій половині ХІХ ст. [18, арк. 80 – 87]

Для того, щоб «вижити» в усіх тих рамках і межах, в які були загнані євреї, вони об'єднувалися в общини. Кожна община намагалася забезпечити себе синагогою*, де іудеї молилися, навчалися і зустрічалися з усією общиною. Синагога і все її начиння складали власність общини. Юридичне право власності й управління знаходилися в руках членів общини. Богослужіння в синагозі виконував уповноважений общини – читач молитов. Його місце було перед кіотом, де зберігаються сувої Тори. Він голосно читав молитву, і таким чином, всі присутні одночасно молилися, повторюючи за своїм керівником, а неграмотні могли слідом за ним повторювати слова молитви. Хоча загальна молитва в синагозі з давніх пір високо цінилася, важливе значення надавалося публічному читанню з Тори і Пророків. Кожну суботу читався уривок із Тори в послідовності, а в свята – відділ із Тори, який відповідав означеному святу².

* Синагога (в перекладі з грецької мови означає «собрание») – офіційне місце молитовних зборів євреїв.

² Синагога //Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. – Т. 14. – С. 254.

За єврейськими законами чоловіки і жінки не мали право молитися разом, тому входи до синагоги будувалися окремо. Зала, розміщена на другому поверсі, була призначена для жінок [8, с. 8]. Побут єврейського населення повіту визначався старозавітними-талмудичними настановами. В основі виховання завжди лежало вивчення Тори і Талмуду, традиційна єврейська освіта була суто релігійною. Хедер* і талмуд-тора** являли собою початкову єврейську освіту, в яких навчалися тільки хлопчики. Суботній спокій дотримувався беззастережно – в п'ятницю ввечері життя в містечках завмирало. Хлопчики обов'язково вивчали Тору й Талмуд, єврейську грамоту. Дуже суворо дотримувалися приписів в обрядовій сфері, стосовно одяжі та їжі.

У місті Умані знаходилися три великих синагоги. Найдавніша двохповерхова дерев'яна синагога, яка знаходилася в першій частині міста, існувала більше 100 років. Друга кам'яна синагога також розміщена в першій частині міста мала назву Старобазарна. Побудована за планом, завіреним відділом будівництва губернського Правління. Третя велика кам'яна синагога розміщена в другій частині міста, дата заснування невідома (документів на дозвіл не знайдено). Правила на побудову синагоги в місті вимагали, щоб храм був придатний до оборони. Будувалися синагоги в два поверхи, на башті будівлі знаходилися бійниці, які використовувалися для захисту єврейського кагалу від ворогів. Будівлі синагог мали квадратну форму або ж пропорційну. В повіті знаходилися синагоги в таких містечках: Буках, Тальному, Іваньках. В Буках і Тальному синагоги існували більше 50-ти років. Вдалося встановити особи деяких членів Духовного Правління уманських синагог (див. Додаток А).

У містечку Ладижинка по ревізії 1847 року «Ладижинська єврейська община» нараховувала 754 осіб, а за переписом населення 1897 року з 3722

* Хедер – приватна школа, де за навчання дітей батьки вносили платню і вчитель отримував платню від батьків.

** Талмуд-тора – це школа, яка являла собою общинний заклад для підтримки бідних дітей, батьки яких не могли вносити платню за навчання.

жителів містечка 1173 – були євреями³. «Тальнівська єврейська община» складалася з 1807 осіб, а через 50 років – серед 9610 жителів 5452 були євреї, які мали приватне чоловіче єврейське училище⁴. «Буцька єврейська община» нараховувала 1182 осіб. До 1897 року вона зросла в два рази і складалася з 2298 євреїв⁵.

В Уманському повіті головним рабином був Сруль Хаскелев Мочін, який отримував заробітну плату з коробкового збору – 300 руб. Виховувався в Житомирському рабинському училищі. Затверджений рабином 25 січня 1873 року. У м. Тальному головним рабином був Цалим Менделєєвич Клячка, затверджений – 4 березня 1875 р. [19, арк. 31]

Найголовнішими єврейськими святами були – Новий рік (Рош-Хашана), судний день (Йом-кіпур), свято кущів (Суккот), веселе свято отримання Тори (Сімхат-Тора), свято світла (Ханукка), свято прекрасної Естері (Пурім), Пасха (свято виходу євреїв з Єгипту), свято дарування Тори (Шієвуос).

Проте царизм робив усе можливе для денационалізації єврейського життя. Асиміляторська політика царизму мала багато відтінків, здійснювалась різними засобами, у різних сферах суспільного життя, проявляючись, зокрема в обмеженні духовно-культурної діяльності єврейства.

Серед споконвічних занять євреїв ремісництво передавалось із покоління до покоління, мало глибокі духовно-релігійні засади. Особливе становище серед єврейських ремісників займали різники великої і дрібної худоби, кравці, які забезпечували збереження і продовження багатовікових єврейських традицій у харчуванні та одязі тощо. В Уманському повіті всі євреї були записані в ремісничі управління по доказовим фактам відповідно до 4 пункту §11 і примітками до статті 490 статуту ремісничого Тому

³ Ладзыжинка // Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. – Т.Х. – С.6.

⁴ Тальное // Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. – Т.Х– С.726.

⁵ Буки // Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем. – Т.V. – С.78.

XI Зводу законів інструкції Міністерства Внутрішніх Справ. Ремісники були записані у ремісничі управління на безстроковий і строковий термін у таких містах: Умань (273/55 чол.), Тальне (73/15), Буки (29/3), Ладижинка (37/18) [20, арк. 231 – 236].

В єврейських кагалах Уманського повіту завжди зберігалися традиції кошерного харчування, єврейських ритуалів, обрядів, звичаїв. Кошерне харчування – свята багатовікова єврейська традиція, пов'язана з багатьма особливостями ритуально-обрядових дій.

Релігійні догми євреїв вимагають обмеженості у харчуванні, що має, швидше, морально-етичне аніж гігієнічне значення. Віруючі євреї можуть їсти тільки м'ясо жувальних тварин із роздвоєними копитами - корів, кіз, овець і т.д.; свинину, усіх земноводних і плазунів вживати забороняється. Худоба і птиця мусить бути зарізана за особливими єврейськими правилами – ножом без жодних зазубринок. Розроблена тупими предметами тваринницька продукція була непридатною для вживання. Євреї традиційно пили мало спиртних напоїв [21, с. 106 – 108].

Ортодоксальний іудаїзм чітко регламентує особисте життя людини. Святиною святинь у євреїв у всі часи була сім'я, тісно пов'язана з єврейською громадою, вона була невід'ємною частиною кагалу.

Найголовнішою функцією сім'ї було продовження роду, збереження і примноження етнокультурного генофонду. Єврейські сім'ї були чималими, мали до десяти і більше дітей, були вимогливими і уважними до виховання й освіти дітей, особливо хлопчиків. Новонароджених єврейських дітей, як правило, нарекали іменами покійних батьків, родичів чи яких-небудь знаменитостей. Згідно з іудейськими традиціями, кожен повнолітній єврей мав одружитися. Розлучення було рідкісним явищем, оскільки потрібно було отримати згоду кагальної верхівки і, особливо, рабина, а також мати для цього досить вагомі причини [22, с.1].

Без зайвого клопоту могли розлучатися й утворювати нові сім'ї ті подружні пари, які не мали дітей. Це була цілком виправдана політика,

оскільки лише багатодітна міцна сім'я могла вижити у складних соціальних умовах, розвивати своє ремесло, зберігати і поширювати єврейське середовище серед інших корінних народів.

Єврейські сім'ї, як правило, не схвалювали змішаних шлюбів, мали лише єврейську прислугу, суворо дотримувались звичаїв і традицій, берегли рідну мову.

Євреям, які проживали в Україні заборонялися шлюби:

- а) між пасинками і мачухами, між онуками і дружинами дідів;
- б) між дідами і онуками, між прадідами і правнучками;
- в) з колишньою дружиною сина, онука чи правнука;
- г) між племінниками і тітками, дружинами дядьків з боку батька;
- д) між вітчимом і падчеркою, її дітьми до 3-го покоління;
- ж) між зятем і тещею;
- з) з сестрою розведеної жінки.

Родинні зв'язки не заперечували шлюбів: дядьків з небогами, двоюрідних брата і сестри, дітей двох батьків від перших шлюбів, двох братів з двома сестрами та ін. Вік повноліття у євреїв становив: для юнаків – 13 років і 1 день; для дівчат – 12 років і 6 місяців від роду. При досягненні повноліття євреї мали право вступати у шлюб без будь-яких перешкод [2, с. 122 – 124].

На життя євреїв спричинив вплив царизм, що прагнув регламентувати не тільки питання адміністративно-господарського устрою, організації торгово-економічних та соціальних відносин, але й безцеремонно втручався у духовно-культурну сферу єврейського народу.

Однією із серйозних проблем збереження самобутності іноетносів в умовах російської асиміляторської політики було залучення іновірців (поляків, євреїв) до православ'я. Саме через православну віру царизм намагався підірвати коріння іудейства, розмити древні єврейські традиції, внести розкол у громади, поглинути єврейство слов'янським середовищем. Ефективними засобами асиміляції євреїв було вихрещення їх у православ'я,

всіляке стимулювання цього соціального явища.

Вихрещення євреїв відбувалося у найбільших православних храмах, за участю найвідоміших, найавторитетніших православних священиків. До обряду релігійні діячі знайомили євреїв із православними звичаями, традиціями, обрядами, з основами православної віри, перевіряючи їхню морально-психологічну готовність для переходу до християнства, як того вимагали урядові циркуляри.

Основними мотивами такого переходу було бажання отримати певні привілеї, позбутися недовіри та утисків з боку офіційних органів і місцевого населення, відчутти соціальну справедливість тощо. Одним словом, вихрещення давало євреєві більше моральних, аніж матеріальних стимулів, які певним чином знищували соціальний дискомфорт оточуючого християнського середовища. Вихрещений єврей значно змінював звичаї, втрачав етнокультурну самобутність, частково або й повністю асимілювався.

У вихрещенні євреїв царизм вбачав усунення вічних протиріч між іудаїзмом та християнством. Великодержавний російський шовінізм не міг змиритися з тим, що єврейський іудаїзм протягом кількох тисяч років проповідував ідею «обраності єврейського народу і дане Богом» право на Землю обітовану. Найбільше непокоїли шовіністів щирі почуття древнього єврейського народу до своєї іудейської віри.

Багато євреїв зверталися до римо-католицької церкви, виявляючи бажання прийняти християнську римсько-католицьку віру. Вони проходили випробування, пізнавали християнські римо-католицькі релігійні канони у монастирях. Офіційні представники російської влади в свою чергу, намагалися зробити усе можливе, аби особи іудейського віросповідання не приймали римо-католицької віри, а переходили до православ'я [23, с. 103].

За перехід від іудейської віри до християнської казначейством передбачалася грошова винагорода – переважно сума розміром 25 срібних рублів. Для прикладу, рапорт православного священика Григорія Токаревського благочинного 5 округу Уманського повіту про хрещених із

іудейської в православну віру в 1891 році: у с. Вороному Уманського повіту – Білоцерківська міщанка єврейка Еся Юхелева Кравцова, названа в святому хрещенні Анною і син її 8-річний Хаїм Гершков Молдаванській, названий Самсоном; у с. Кути Уманського повіту – міщанка-єврейка Ханна-Іта Дудева Лінецька, 17 років, названа в святому хрещенні Анною Миколаївною, так як 10 лютого 1891 року вийшла заміж за Прову Ковтуна із с. Кути [24, арк. 24].

Перехід до християнства був складним і неоднозначним процесом, адже не просто було залишити кагальну громаду, яка регулювала особисте життя, трудову діяльність, визначала соціальне становище, була гарантом етнічного та суспільного захисту єврея. Кагал був визначальним у всіх колізіях життєдіяльності єврейської родини, а орієнтиром й ідейним підґрунтям усього способу його життя була іудейська віра.

Не простою була реакція кагалу щодо вихристів. Вступали у дію сформовані віками традиції відлучення і накладення «херему» на віровідступників. Єврейські громади переслідували євреїв, що переходили від іудейства до християнства, використовуючи різні засоби впливу – переконання, залякування, співбесіди з членами сім'ї, виключення з членів комерційних та акціонерних структур, відокремлення від спільної виробничо-трудової діяльності і навіть побиття.

У рішучому захисті іудейської віри, етнічної єдності була сила єврейського народу, яка не згасала тисячоліттями, вела і, врешті-решт, вивела на шлях до власної державності. Зауважимо, що без тісної консолідації та вірності ідеям іудаїзму асиміляція єврейського народу в умовах багатівікової міграції була б неминучою. Міць народу – у його вірі, єдності, моралі, традиціях, у силі його етнокультурної генези. Саме така першоосновна сила, поєднана з матеріальними та економічними факторами, – гарант формування, самозбереження, самозахисту і самовідтворення національно-етнічного генофонду, умова створення власної держави. Історія древнього юдейського народу підтверджує справедливість такого висновку.

У січні 1859 р. Київський військовий генерал-губернатор своїм листом

зобов'язав цивільних губернаторів краю переорієнтуватися з відкритих до конфіденційних засобів поліцейського збору інформації про євреїв, які збираються перейти від іудейства до християнства. Відкритий збір інформації часто викликав різні тлумачення, чутки, лякав людей, адже вони не завжди знали, для чого вона потрібна. Поліція та жандарми отримували відомості від християнського населення, духовенства і т. ін. З'ясовувались моральні, духовні, ідейні якості осіб, що переходили або мали намір перейти до християнства [23, с.105].

Отже, конфесійні конверсії євреїв Уманщини мали місце наприкінці XVIII – на початку XX ст., але вони не мали масового характеру і не могли зруйнувати цілісності релігійної організації іудеїв.

ЛІТЕРАТУРА ТА ДЖЕРЕЛА

1. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем: в 16 т. [Под общей редакцией д-ра Л.Каценельсона]. – С. – Петербург, 1910.
2. Дубнов С. М. Об изучении истории русских евреев и об учреждении русско-еврейского исторического общества // Восход. Журнал учено-литературный и политический. – 1891. – № 4 – 9. – С.1 – 91.
3. Гессен Ю. О жизни евреев в России. Записка в Государственную думу // Толстой И., Гессен Ю. Факты и мысли. Еврейский вопрос в России. – СПб. : Общественная польза, 1907. – С.6 – 135.
4. Галант И.В. К истории поселения евреев в Польше, Руси и в Подолии в частности. – СПб., Тип. А.Е. Ландау. – 1897. – 30 с.
5. Галант И.В. Черта еврейской оседлости. – К., 1910. – 32 с.
6. Хонигсман Я. С., Найман А. Я. Евреи Украины: (Краткий очерк истории) / Украинско – финский ин-т менеджмента и бизнеса; Международный соломонов ун-т / Ф.Я. Горовский (ред.). — К., 1993. — 176 с.
7. Черномир В. Еврейская жизнь в Умани. – Умань, 2002. – 46с. : ил. – В вых. данных - место издания: Одесса.
8. Черномир В. Еврейское наследие Умани. – Умань, 2002. – 42с. : ил. – В вых. данных - место издания: Одесса.
9. Болховітінов Євгеній, митрополит. Вибрані праці з історії Києва. – К. : Либідь – ІСА, 1995. – 488с. – (Пам'ятки історичної думки України).
10. Самарцев І.Г. Євреї в Україні на початок XX ст. // УДЖ. – 1994. – №4. – С. 19 – 29.
11. Перерва В.С. Київська духовна консисторія у 19 ст. Статус і проекти реформ // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. – [Серія «Історія»]. – Вип.50. – С.21 – 25.
12. Липинський В'ячеслав. Релігія і церква в історії України / В'ячеслав Липинський. – Київ : Рада, 1995. – 96 с.
13. Центральний державний історичний архів України в м.Києві (далі ЦДІАК України). – Ф.127. – Оп.1023. – Спр.467 «Списки лиц православного вероисповедания, находящихся на службе у жителей г. Умани иудейского вероисповедания, 1892 г.». – 23 арк.
14. Крутиков М. Еврейские праздники. – М.: Корона, 1990. – 64 с.
15. Державний архів Київської області (далі ДАКО). – Ф.2. – Оп.1. – Спр.22598 «Дело о

доставлении сведений, из каких лиц состоят в Киевской губернии при еврейских синагогах, 1845 г.». – 68 арк.

16. ЦДІАК України. – Ф.1089. – Оп.1. – Спр.1 «Метрическая книга равинату за 1848 г.». – 572 арк.

17. ЦДІАК України. – Ф.442. – Оп.631. – Спр.474 «Циркуляр Киевского губернатора от 5 сентября 1900 г. по вопросу разделения Киевской губернии на раввинские участки». – 148 арк.

18. ДАКО. – Ф.1. – Оп.336. – Спр.6197 «Книга запису єврейських синагог і молитовних будиночків в м. Києві і повітах Київської губернії, 1876 р.». – 90 арк.

19. ДАКО. – Ф.1. – Оп.94. – Спр.108 «Список раввинов Киевской губернии, 1889 г.». – 31 арк.

20. ЦДІАК України. – Ф.442. – Оп.39. – Спр.167 «Рапорт Уманского уездного стряпчего с донесением о времени окончания разбора евреев по Уманскому уезду, 1852 г.». – 253 арк.

21. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западнорусский край, снаряженной императорским русским географическим обществом. Юго-Западный отдел. Материалы исследования, собранные д. чл. П.П. Чубинским: в 7 т. – СПб., 1872. – Т.7. – 438 с.

22. Шолом Алейхем. – 1996. – 1 січня.

23. Слободянюк П. Я. Єврейські общини Правобережної України: Наукове історико-етнологічне видання. – Хмельницький, 2005. – 409 с.

24. ЦДІАК України. – Ф.127. – Оп.1023. – Спр.441 «Ведомости о количестве лиц не православного вероисповедания Киевской епархии на 1891 г.». – 27 арк.

Додаток А

Єврейські синагоги, молитовні будинки та школи Уманського повіту Київської губернії за 1876 рік⁶.

№	Населений пункт	Назва синагог, молитовних будинків, шкіл	Коли побудовано і ким дозволено на законних підставах	Члени Духовного Правління
1.	м. Умань	<u>Синагоги:</u> 1. Двоповерхова дерев'яна синагога	Існує до 100 років (документів по давності часу не знайдено)	
		2. Кам'яна синагога в першій частині Умані під назвою Старобазарна	Побудована по плану і фасаду, затвердженим будівничим відділом губернського Правління 22.01.1871 р. за №842	Староста – Лейла Горшков Корецький, казначей – Мошко Морох Друбич, кандидат до нього – Зельман Гороринхел, учений – равин Мочин
		3. Велика кам'яна синагога в другій частині Умані	Документів про дозвіл не знайдено	
		<u>Молитовні будинки:</u> 1. Кам'яний	Побудована по плану і фасаду затвердженому	

⁶ Таблиця складена за: Книгою запису єврейських синагог і молитовних будинків в м. Києві і по повітах Київської губернії за 1876 р. – Державний архів Київської області, ф.1, оп.336, спр.6197, арк.80-87.

	одноповерховий молитовний будинок в першій частині міста	бувши Гол. Начальником Південних поселень Генерал-Лейтенантом Бароном Енгельгардом 5.04.1858р. замість дозволеної дерев'яної школи.	
	2. Молитовний будинок „Ханни Еттан-герової”	Дозволено приписом губернським Правлінням від 3.11.1862 р. за №1713.	
	3. Кам'яний двоповерховий молитовний будинок в першій частині міста.	З дозволу бувшого інспектора Резервної кавалерії Графа Никитина 5.06.1852 р.	Староста – Шмерой Гольденштейн, казначей – Август Ройтман і вчений – Мойша Грожевський
	4. Молитовний будинок під назвою „Купечеський”.	За резолюцією Губернатора від 30.06.1884 р. визнаний, що існує на законних підставах.	Староста – Аврам Мошков Линдисг, казначей – Янхель Яков Вільшанський, вчений – Август Янхелев Аксельбруд
	<u>Молитовні школи:</u> 1. Молитовна школа під назвою „Горенштейна”	Дозволена приписом губернського Правління 30.05.1881 р. за №3111/441-81	
	2. Молитовна школа на Новому Базарі	За резолюцією Губернатора від 21.02.1890 р. за №842	Староста – Овпій Лившнуг, казначей – Іуслоп-Берь Толстоногий, вчений – Утоп Каган
	3. Молитовна школа під назвою „Литватська” в будинку Грина.	По журналу Губернського Правління від 25.06.1878 р. за №2063	
	4. Кам'яна молитовна школа під назвою „Тульчинського”.	З дозволу Губернського Правління за наказом від 8.02.1841 р. за №4427	Староста – Мошка Мифелев Школьник, казначей – Янхель Мошков Бродський, вчений – Аба Кельмат Бродський
	5. Дерев'яна молитовна школа Штивеля (Штивельська)	Побудована по плану і фасаду затвердженим Київським Губернським Правлінням 6.11.1862 р.	Староста – Менаж Янгерь, казначей – Мехель Гефальбейж і вчений – Мойше Каган
	6. Дерев'яна молитовна школа Брацлавського.	За резолюцією Губернатора від	Староста – Нусип Ларисмат, казначей

			23.06.1890 р.	– Айрик Айзенштейнг, вчений – Пенсах Заславський
		7. Молитовна школа під назвою Гецельського.	Існує з давніх-давен – понад 50 років. По давності документів про дозвіл не знайдено. За резолюцією Губернатора від 30.06.1889 р.	Староста – Хаскель Рибак, кандидатом до нього - Михель Духовний, казначей – Липа Лившиц і вчений – Август Мойше Гинуборг
		8. Молитовна школа під назвою „Беть га-Мидраш”.	За резолюцією Губернатора від 30.06.1889 р.	Староста – Янхель Маров Кочубіївський і кандидатом до нього – Горшка Яков Драхли, казначей – Лейбинг Нафтулов Лемберський, кандидатом до нього – Давид Докторович і вчений – Мошка Нутов Фридман
		9. Молитовна школа „Шамрин-Лабейкер”.	По давності документів не знайдено.	
		10. Молитовна школа „Гахпуас - Кала” (Ахпуас - Скали).	За резолюцією Губернатора від 4.08.1889 р.	Староста – Нафтун Гринберг, казначей – Янхель Хаймов Котлов
		11. Молитовна школа „Цирульничя”.	По давності документів не знайдено. За резолюцією Губернатора від 4.08.1889р. за №842	Староста – Кужуг Юхель Седлецький, кандидатом до нього – Аронг Шаргородецький, казначей – Іоан Знуермат і кандидатом до нього – Мошка Могилевський, вчений - ? равин
		12. Молитовна школа „Ковальська”.	По давності документів не знайдено.	
2.	м.Покотилово	Молитовний будинок	Існує з 1864 р. Документів про дозвіл немає.	
		1. Молитовна школа №2	Дозволена приписом губернського Правління від 10.10.1869 р. за № 14042	
		2. Молитовна школа №3	За протоколом губернської будівничої комісії	

			від 9.07.1880 р.	
3.	м.Буки	Синагога	Існує з давніх-давен. Дозволена за резолюцією Губернатора від 11.12.1890 р. за №289/89р.	Староста – Авруш Крашений, казначей – Сруль Гухала і вчений – Морока Морховський
		Молитовна школа	Існує з давніх часів. Документів про дозвіл немає.	
4.	м.Гальне	Синагога	Існує більше 50 років. За резолюцією Губернатора від 14.02.1889 р. за №842	Староста – Зейвель Бондар і казначей – Давид Могильов
		1. Молитовна школа	Існує з давніх-давен	
		2. Молитовна школа „Клойз”	Побудована в 1862 р. з дозволу Київського Губернатора за планом 23.03.1862 р.	Староста – Айзик Бадіат, казначей – Вольх Волинець, вчений – Мошка Пучков
		3. Молитовна школа „Беть га-Мидраш”	Побудована з дозволу Київського Губернатора від 19.06.1857 р. за №12756	Староста – Манусг Стеген, казначей - Айрик Малаго, вчений – Яков Поволуцький
		4. Молитовна школа під назвою „Четверта”	За резолюцією Губернатора від 14.02.1889 р.	Староста – Герша Винокур, казначей – Срунь Соболю
5.	м.Іваньки	Синагога		
		Молитовний будинок	За резолюцією Губернатора від 4.06.1889 р.	Староста – Фоим Яков Юдковський, казначей – Янхель Іонков Досса і вчений – Август Пижхасов Соловей
6.	м.Ладизинка	1. Молитовна школа	Існує з 1868 року	
		2. Молитовна школа	Існує з давніх часів	
7.	м.Торговиця	Молитовна школа		
8.	м.Дубова	1. Молитовна школа „Беть га-Мидраш”	Існує з 1798 року. За резолюцією Губернатора від 17.01.1889 р.	Староста – Силиха Ноткин, казначей – Аврум Видгот і вчений – Іось Ситковський
		2. Молитовна школа „Клойз”	Існує з 1830 року. За резолюцією Губернатора від 17.01.1889 р.	Староста – Мордка Фельдманг і казначей – Хайлі Хагуєважський
9.	с.Маньківка	Молитовний будинок	Згадується в досьє солдата Мошка Педельмана	
10.	м.Антонівка	Молитовна школа		